

Identifying and Explaining the Key Drivers Affecting Iran-Iraq Relations from a Foresight Research Perspective (2025-2035)

Alireza Sahraie ¹

(Received: 26/04/2024 - Accepted: 06/07/2024)

DOI: 10.22034/dpiq.2025.518316.1036

Extended Abstract

INTRODUCTION

geopolitical location, potential economic capacities, and specific political, cultural, and social characteristics. Iraq's specific geostrategic and geopolitical location, due to its artificiality, which is the product of the decisions of the Supreme Council of the League of Nations in 1920, has played an important role in its foreign policy since the establishment of this country. Therefore, Iraq's geopolitical and geographical location and historical, diplomatic, religious, cultural, and economic relations with the Islamic Republic of Iran are so important that it can be said that few countries in the world have this level of commonality; so that today, Iran has become one of the most important actors in the political sphere of Iraq. The relations between the two

¹ Ph.D. Department of Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. (Sahraie1979@chmail.ir)

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0003-1330-0646>

neighboring countries of Iran and Iraq have had many ups and downs over the past four decades. The special importance of Iraq as Iran's most important neighbor in the West Asian region has made deepening relations with this country more evident to advance the goals of the regime and the strategic deepening of the Islamic Revolution. Establishing bilateral relations to expand and deepen comprehensive strategic ties with Iraq will be helpful and influential in building a desirable future for the relations between the two countries. The necessity of the present study on the future of Iran-Iraq relations also stems from this issue. Therefore, the research question is formulated as follows: What are the most important drivers affecting Iran-Iraq relations in the period from 2025 to 2035? Also, to answer this question, which also has a futures-oriented nature at the heart of the research, the present study is not a hypothesis test, but rather seeks to discover the variables and drivers affecting the comprehensive strategic relations between these two countries in a ten-year time horizon.

THEORETICAL FRAMEWORK

The theoretical framework of the present study is based on the theory of "complex interdependence". In summary, some of the main propositions in the theory of complex interdependence, according to Cohen and Nye are: First: According to Cohen and Nye, if economic relations between countries are such that they have mutually costly effects and not simply symmetrical ones, it can be said that there is interdependence between them. However, if the interactions of countries do not have many costly effects, only a mutual

3 Identifying and Explaining the Key Drivers ...

link has been formed between them. Second, In a situation of complex interdependence, the asymmetry between the parties causes one to influence the other. Actors who are less dependent than others also have more bargaining power. Third: Nye and Cohen believe that interdependence is not necessarily positive and based on common interests and may also be negative. Theorists in this field have not only pointed to the quantitative increase in interconnections across various issues, but have also paid attention to the qualitative aspects of this development. From the researchers' perspective, complex interdependence has three characteristics: 1. The existence of multiple communication channels; 2. The absence of a clear hierarchy in various issues; 3. The reduction in the role of military forces; 4. These three main characteristics create distinct political and global processes that transform power resources into power as a force controlling outcomes .

METHODOLOGY

This research was designed and conducted with a futures research approach, and in terms of methodology, its main core is structural analysis, which uses a variety of methods in its different parts. In futures research, we are not faced with a single future; rather, we are faced with a diverse range of futures that must be considered simultaneously in order to obtain positive and maximum results. The most important tool of futures research is the use of diverse and multiple methods. Therefore, the present research is quantitative in nature and the cross-effect analysis technique has been used

to examine the research objectives. Accordingly, the methodological foundations of cross-effect analysis research have been used to examine the relations between Iran and Iraq to determine the impact of each of the variables mentioned in the mutual relations of the two countries in the probable future using the futures research method. To examine this goal, the MiqMaq software, which is designed for cross-effect analysis, has been used.

RESULTS & DISCUSSION

The software output of the variables affecting Iran-Iraq relations indicates that among the fifteen selected variables, although there is no contextual variable in the system, three determining variables have been identified that are considered the main drivers of Iran-Iraq relations. Among these three variables, the cultural and religious diplomacy variable is considered a positive factor in the diplomatic interactions of the two sides, and the presence of shrines around the country, which have many enthusiasts in the two countries, has the necessary ability to influence other variables in the direction of relations between Iran and Iraq; However, two other determining variables (the presence of foreign forces in Iraq and the political structure of Iraq) hurt Iran-Iraq relations, which in addition to affecting other variables in the system, also can negatively affect diplomatic relations between Iran and Iraq and should be considered in the relations between the two sides.

In the group of risk variables, which includes variables that have the possibility of increasing the cost of diplomatic

5 Identifying and Explaining the Key Drivers ...

relations, two variables have been identified: hydro-political factors and geopolitical difficulty. In the second part, two bivariate variables have been identified: security cooperation, which is very close to the center of the system and can even be selected as a regulatory variable. In parallel with this factor, the defense trade variable has been identified, which complements the security cooperation of the two countries. In the third part, there are independent variables that include two parts: the interconnected society variables that refer to the religious homogeneity between the Shiite majority of the two countries, along with the heterogeneous context that emphasizes the ethnic and religious gaps that exist, especially in Iraq, along with the oil-dependent economic situation in the lever variables, which indicate that these three variables have been influential in the history of relations between the two countries; in the second part, which includes two variables, Iran's geo-economics situation and post-war reconstruction, and in the cross-effects of these two variables, they have been identified without affecting the system ..

CONCLUSIONS & SUGGESTIONS

Two basic points in concluding that ten percent of the variables are of fundamental importance:

-The security cooperation variable is located in the center. It is the most active variable in establishing communication with other variables, which also confirms its special importance in diplomatic interactions between the parties.

- On the other hand, Iraq's political structure variable is located, which has the greatest direct impact on other variables.

Keywords: Iraq, Iran, Futures Studies, Key Drivers, Diplomatic Relations.

How to Cite: Sahraie, A. (2024). Identifying and Explaining the Key Drivers Affecting Iran-Iraq Relations from a Foresight Research Perspective (2025-2035). *Diplomatic Interactions*, 2 (6), 1 - 54. doi: 10.22034/dpiq.2025.518316.1036

آینده پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق؛ تبیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر روابط آن‌ها (۲۰۲۵-۲۰۳۵)

علیرضا صحرایی^۱

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۷ - تاریخ تصویب: ۱۴۰۳/۰۴/۱۶)

DOI: 10.22034/dpiq.2025.518316.1036

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر شناخت و تبیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر روابط دو کشور قدیمی منطقه غرب آسیا و به‌عنوان بازیگران بانفوذ و وارثان کشورهای قدرتمند تاریخی منطقه است. پرسیمان اساسی پژوهش چنین صورت‌بندی می‌شود که مهم‌ترین پیشران‌های تأثیرگذار بر روابط ایران و عراق در بازه زمانی ۲۰۲۵ تا ۲۰۳۵ کدامند؟ جهت پاسخ به سؤال پژوهش، با رویکردی آینده‌پژوهانه از روش تحلیل اثرات متقاطع استفاده شده است که تأثیر متقابل شبکه متغیرها را بررسی نموده و جایگاه هر متغیر را بر اساس ارتباط با شبکه متغیرها مشخص می‌سازد. ابزار پژوهش، پرسشنامه است و نظرات کارشناسان حوزه عراق داده‌های پژوهش است. یافته‌های پژوهش بر اساس خروجی نرم‌افزار میک‌مک از پیشران‌های مؤثر بر روابط ایران و عراق حاکی از آن است که از میان پانزده متغیر انتخابی، سه متغیر در گروه متغیرهای تأثیرگذار یا بافتی (دیپلماسی فرهنگی و مذهبی، حضور نیروی خارجی در عراق، ساختار سیاسی عراق) به‌عنوان متغیرهای تعیین‌کننده قرار دارند، دو متغیر در گروه متغیرهای ریسکی (دشواری ژئوپلیتیکی و عوامل هیدروپلیتیکی)، دو متغیر (تجارت دفاعی بین دو کشور و همکاری‌های امنیتی) به‌عنوان هدف شناسایی شده است، پنج متغیر در گروه متغیرهای اهرمی (جامعه به هم پیوسته، ژئواکونومی ایران، بافت ناهمگن قومیتی و مذهبی، بازسازی پسا جنگ، وابستگی به نفت) هستند و در نهایت سه متغیر (محور مقاومت، دیپلماسی علمی، بحران‌های زیست‌محیطی) نیز در گروه متغیرهای تأثیرپذیر قرار گرفته‌اند.

واژگان کلیدی: عراق، ایران، آینده‌پژوهی، پیشران‌های کلیدی، مناسبات دیپلماتیک

۱. دکتری علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (Sahraie1979@chmail.ir)

مقدمه

کشور عراق به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک و ظرفیت‌های بالقوه اقتصادی، و ویژگی‌های خاص سیاسی، فرهنگی و اجتماعی یکی از بازیگران مهم تأثیرگذار در همسایگان ایران و منطقه غرب آسیا محسوب می‌شود. موقعیت ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک خاص عراق، به واسطه صنعتی بودنش که محصول تصمیمات شورای عالی جامعه ملل به سال ۱۹۲۰ میلادی است؛ از آغاز تأسیس این کشور نقش مهمی در سیاست خارجی آن داشته است. بنابراین موقعیت ژئوپلیتیک و جغرافیایی عراق و روابط و مناسبات تاریخی، دیپلماتیک، مذهبی، فرهنگی و اقتصادی با کشور جمهوری اسلامی ایران به اندازه‌ای اهمیت دارد که به جرئت می‌توان گفت کمتر کشورهایی در جهان این سطح از اشتراکات را داشته باشند؛ به طوری که امروز، ایران از مهم‌ترین کنشگران در سپهر سیاسی کشور عراق شده است. قدرت ایران در عراق نیز چندبعدی و بر ابعاد قدرت نرم و سخت استوار است (Simbar & Others, 2021: 384).

اساساً روابط دو کشور همسایه ایران و عراق، در طی چهار دهه گذشته فراز و فرودهای زیادی داشته است. با این وجود، می‌توان گفت که در نیم‌قرن گذشته نگاه امنیتی بر روابط دو کشور حاکم بوده است. اما در وضعیت جدید با وارد شدن عناصری تازه در حوزه سیاسی عراق، جایگاه این کشور در سیاست خارجی ایران و مناسبات دیپلماتیک اهمیت بیشتری یافته است. «گرایش‌ها از تخاصم و تضاد به دوستی و

آینده پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۹

همکاری در بین دو کشور میل کرده است. عراق پس از صدام واجد عناصر و تحولاتی است که تغییر در ساختار قدرت و هویت آن باعث دگرگونی‌هایی در ژئوپلیتیک منطقه و رویکردهای بازیگران خاورمیانه‌ای شده است» (1: Seloom, 2024). به بیانی دیگر از زمان فروپاشی عثمانی و شکل‌گیری دولت عراق در غرب ایران، سیاست‌های متخذ از سوی دولتمردان آن کشور همواره به‌عنوان منبع تهدید علیه امنیت ملی ایران به شمار آمده و این کشور به‌ندرت روابطی دوستانه با ایران داشته است (48-447: Barzagar, 2008).

ایران و عراق، دو کشور همسایه با درهم‌بافتگی‌هایی متعدد، بوده و هستند که روابط پر فراز و فرودی داشته و حتی در تاریخ روابط نزدیک به صدساله خود یک دوره جنگ را هم تجربه کرده‌اند. این دو کشور به‌جز دوره‌هایی استثنایی، پیوند استراتژیک باهم نداشته و یا مانند دشمن و یا در خوش‌بینانه‌ترین حالت همچون رقیب آشتی‌ناپذیر ظاهر شده‌اند. در دوره پادشاهی با وجود اختلاف‌نظرهایی در زمینه مرزها، از روابط مسالمت‌آمیزی برخوردار بودند. شاید اوج روابط و مناسبات ایران و عراق پیش از انقلاب، نیمه دهه ۱۹۷۰ و قرارداد الجزایر باشد. لیکن اندیشه‌های ژئوپلیتیک بغداد و سیاست‌های انقلابی ایران بعد از ۱۹۷۹م زمینه جنگ میان عراق به ایران را ایجاد کرد و طولانی‌ترین جنگ را در ربع آخر سده بیستم رقم زد. درحالی که دو کشور در حوزه‌های گوناگون مذهبی، تاریخی، زبانی، فرهنگی و... به جهت اختلاط‌های

صورت گرفته در بستر تاریخ از همپوشانی‌های مناسبی برای تعامل و اتحاد برخوردارند. این سطح روابط شاید برای کشورهای که از همدیگر در فاصله جغرافیایی دوری قرار گرفته‌اند، قابل چشم‌پوشی باشد؛ لیکن برای دو همسایه دیوار به دیوار غیرقابل پیش‌بینی است و آسیب جدی را متوجه پیشرفت، صلح دو کشور و ملت کرده است.

ایران و عراق دو بازیگر کلیدی در منطقه غرب آسیا هستند که روابط متقابل بین دو کشور همواره از دیرباز و در طول سالیان مختلف دارای اهمیت بسیاری در جنبه‌های متعدد دیپلماتیک، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بوده است. روابط ایران و عراق در دوران معاصر هرگز آران‌نبوده است؛ این دو کشور در مناسبات و روابط سیاسی و اجتماعی در عین اینکه به هم و نیات یکدیگر ظن داشته‌اند، به همکاری و تعامل با یکدیگر نیز پرداخته‌اند (Mehkri, 2005: 33). سرنگونی رژیم بعث در عراق و بروز تحولات جدید که منجر به تغییر ماهیت و ویژگی‌های جدید در ساخت قدرت و سیاست عراق گردید را می‌توان نقطه عطفی در روابط ایران و عراق معرفی کرد. برای اولین بار تأکید بر زمینه‌های همکاری در کنار چالش‌ها و زمینه‌های تعارض، معیار برقراری و تحکیم مناسبات این کشور مهم در غرب آسیا شده است. اهمیت عراق جدید و پسا صدام در حوزه تعاملات دیپلماتیک ایران و شکل‌گیری یکسری متغیرها مانند ورود و تقویت عنصر شیعی در ساختار قدرت و حکومت عراق، روند حرکت عراق را از یک دشمن استراتژیک به یک دوست و همکار

آینده‌پزوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۱۱

منطقه‌ای فراهم آورده است. تعاملات در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با جهان عرب، ورود قدرت‌های فرا منطقه‌ای در معادلات خاورمیانه از طریق اشغال عراق، رقابت‌های پنهان و آشکار در میدان عراق امروز و منافع مشترک در بسیاری از حوزه‌ها، همگی از جمله عواملی هستند که اهمیت عراق را برای ایران مضاعف نموده است.

نکته حائز اهمیت این است که آهنگ پرشتاب تغییر در دینامیک روابط میان کشورها و نبود نگرش و درک درست از آینده روابط، موجب قرار گرفتن در جایگاه واکنش خواهد بود و نه کنش؛ نگاه روندی و امنیتی به روابط ایران و عراق در طول نیم‌قرن گذشته بیانگر آن است که نوسان روابط میان دو کشور باعث شده است که دو کشور جمهوری اسلامی ایران و جمهوری عراق نتوانند آن‌چنان‌که شایسته است و به شکلی کاملاً باثبات و بادوام، از ظرفیت‌های همسایگی راهبردی به نحو احسن استفاده کنند. واقعیت این است که تعاملات مؤثر با همسایگان و دستیابی به موقعیت مناسب در سیاست خارجی در منطقه به‌ویژه نسبت به بازیگران هم‌طرز، نیازمند داشتن راهبرد صحیح و کارآمد برای وضعیت‌های پیش‌رو و اجتناب از قرار گرفتن در موقعیت واکنشی و منفعلانه است و پیش‌نیاز آن، داشتن تصویری از آینده‌های محتمل و فضایی قابل‌تصور از آینده برای مسئولان شامل گزینه‌های مختلف برای تصمیم‌گیری و پیامدهای هر یک از آن‌ها پیش از تصمیم‌گیری و اقدام است.

اهمیت ویژه عراق به‌عنوان مهم‌ترین همسایه ایران در منطقه غرب آسیا، تعمیق روابط با این کشور به‌منظور پیشبرد اهداف نظام و عمق‌بخشی استراتژیک انقلاب اسلامی را بیش از پیش نمایان کرده است. ایجاد روابط دوجانبه به‌منظور گسترش و تعمیق پیوندهای راهبردی همه‌جانبه با عراق کمک‌کننده و در ساخت آینده مطلوب روابط دو کشور تأثیرگذار خواهد بود. بنابراین انجام مطالعات آینده‌پژوهانه امری ضروری است تا با ارائه تصویری از آینده‌های محتمل، نه تنها برای سناریوهای محتمل آماده بوده و هزینه تصمیم‌ها را کاهش داد، بلکه به سمت چشم‌انداز مطلوب حرکت کرد. ضرورت پژوهش حاضر درباره آینده روابط ایران و عراق نیز از همین مساله نشئت می‌گیرد. بنابراین، پرسمان پژوهش چنین صورت‌بندی می‌شود که مهم‌ترین پیشران‌های تأثیرگذار بر روابط ایران و عراق در بازه زمانی ۲۰۲۵ تا ۲۰۳۵ کدامند؟. همچنین، به‌منظور پاسخ به این سؤال که ماهیت آینده‌پژوهانه نیز در بطن پژوهش دارد، پژوهش حاضر فرضیه آزما نیست، بلکه به دنبال کشف متغیرها و پیشران‌های مؤثر بر تعاملات دیپلماتیک و روابط راهبردی همه‌جانبه این دو کشور در افق زمانی ده‌ساله هستیم.

روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق با رویکرد آینده‌پژوهی طراحی و انجام گرفته و به لحاظ روشی، هسته اصلی آن تحلیل ساختاری است که از روش‌های متنوعی

آینده پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۱۳

در بخش‌های مختلف آن استفاده گردیده است. از دیدگاه وندل بل، آینده پژوهی به دنبال مطالعه نظام‌مند، کشف، ابداع، ارائه، آزمون و ارزیابی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب است. آینده پژوهی انتخاب‌های مختلفی را راجع به آینده فراروی افراد و سازمان‌ها قرار می‌دهد و در انتخاب و پی‌ریزی مطلوب‌ترین آینده به آن‌ها کمک می‌کند (Bell, 2003: 73). در آینده پژوهی ما با یک آینده منفرد مواجه نیستیم؛ بلکه با طیف متنوعی از آینده‌ها روبرو هستیم که جهت کسب نتایج مثبت و حداکثری، باید به صورت هم‌زمان آن‌ها را مدنظر قرار داد. مهم‌ترین ابزار آینده پژوهی، بهره‌گیری از روش‌های متنوع و چندگانه است. بنابراین پژوهش حاضر به لحاظ ماهیت کمی است و از تکنیک تحلیل تأثیر متقاطع جهت بررسی اهداف پژوهش استفاده شده است. تحلیل تأثیر متقاطع بر پایه این مفروض است که تحلیل تک عاملی در واقعیت وجود ندارد و شبکه‌ای از متغیرها در هر پدیده وجود دارند که از طریق برهم‌کنش وضعیت آن پدیده را تشریح می‌نمایند؛ بنابراین تحلیل اثر متقاطع سعی می‌کند تا روابط بین رویدادها و متغیرها را به هم مرتبط سازد. این روابط، سپس نسبت به هم طبقه‌بندی می‌شوند و برای تعیین اینکه کدام رویدادها در وقوع یک پدیده خاص اثر بیشتری دارند، اولویت‌بندی می‌شوند.

بر این اساس، مبانی روشی پژوهش تحلیل تأثیر متقاطع برای بررسی روابط ایران و عراق مورد استفاده قرار گرفته تا با استفاده از روش

آینده پژوهانه تأثیر هر یک از متغیرهای مذکور در روابط متقابل دو کشور در آینده محتمل مشخص گردد. جهت بررسی این هدف از نرم-افزار میک مک که جهت تحلیل تأثیر متقاطع طراحی شده، استفاده خواهد شد. تحلیل تأثیر متقاطع بر پایه این مفروض است که رویدادها و فعالیت‌ها در خلأ رخ نمی‌دهند و سایر رویدادها و محیط پیرامون می‌تواند به طرز چشمگیری به احتمال رخداد وقایع معین تأثیر بگذارد؛ بنابراین تحلیل اثر متقاطع سعی می‌کند تا روابط بین رویدادها و متغیرها را به هم مرتبط سازد و شناسایی عوامل مؤثر بر آینده را ممکن سازد. این روابط، سپس نسبت به هم طبقه‌بندی می‌شوند و برای تعیین اینکه کدام رویدادها در وقوع یک پدیده خاص در آینده اثر بیشتری دارند، اولویت‌بندی می‌شوند؛ بنابراین، هدف پژوهش حاضر با استفاده از این نرم‌افزار شناسایی مهم‌ترین متغیرهای مؤثر در روابط ایران و عراق است. مراحل انجام تحلیل ماتریس متقاطع با استفاده از نرم‌افزار میک مک بدین شرح است:

* تهیه لیست متغیرهای دخیل بر یک واقعه خاص؛

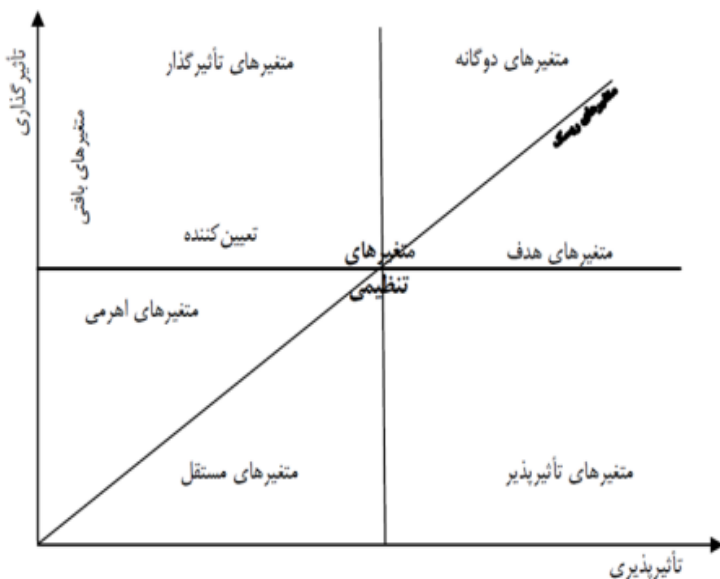
* تهیه ماتریس قطری n در n به تعداد متغیرها؛ سطرها نشان از میزان اثرگذاری و هر ستون نشان از میزان وابستگی هر متغیر است.

* کسب نظر در مورد متغیرها توسط خبرگان؛ این تأثیر با عددی در مقیاس صفر تا سه مشخص می‌شود؛ عدد صفر بدون تأثیر؛ عدد ۱ تأثیر کم؛ عدد ۲ تأثیر متوسط و ۳ عدد تأثیر زیاد را نشان می‌دهند.

آینده پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۱۵

*رسم روندها بر روی یک نمودار و تعیین متغیرها بر اساس اولویت اثرگذاری (Sahraie, 2025: 14)؛

نمودار ذیل نمای نظری از تحلیل تأثیر متقاطع است:

تصویر ۱- نمای توزیع متغیرها در نرم‌افزار میک‌مک

خروجی نرم‌افزار عوامل کلیدی مؤثر را برای تعیین نبود قطعیت‌ها به منظور ترسیم سناریوهای مورد نظر ایجاد می‌کند. در مجموع، متغیرها دارای دو نوع تأثیر مستقیم و غیرمستقیم هستند که در ادامه به آن پرداخته می‌شود. در تحلیل صفحه پراکندگی می‌توان پنج گروه از متغیرها را در سیستم شناسایی کرد:

۱. متغیرهای تأثیرگذار؛
 ۲. متغیرهای دوگانه؛
 ۳. متغیرهای مستقل؛
 ۴. متغیرهای تأثیرپذیر؛
 ۵. متغیرهای تنظیمی (رنجبر حیدری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۰).
- این متغیرها در تصویر ۴ نشان داده شده است. متغیرهای ریسک در این شکل، همان عوامل کلیدی موفقیت هستند. تحلیل متغیرهای این شکل از نظر اعمال شرایط و تعیین ناسازگارها و حذف متغیرهای غیر مؤثر توسط نرم افزار میک مک انجام می شود. برای این منظور، ابتدا متغیرهای تحقیق بر اساس مطالعه از مجموعه پژوهش های صورت گرفته و در دسترس در حوزه روابط ایران و عراق استخراج شده است، سپس بر اساس مبانی تحلیل میک مک که پاسخ از کارشناسان و متخصصان را مبنای تحلیل قرار داده است، پرسشنامه هدفمند تهیه و در اختیار متخصصان و کارشناسانی که طی یک دهه گذشته پژوهشی در خصوص مساله روابط ایران و عراق منتشر کرده اند، قرار گرفت و در نهایت با استفاده از نرم افزار میک مک برهم کنشی متغیرها و اثر آنها بر روابط ایران و عراق مورد بررسی قرار گرفت؛ بنابراین، متغیرهایی که در پژوهش های پیشین به عنوان عوامل مؤثر معرفی شدند در این پژوهش با رویکرد آینده پژوهانه مورد تحلیل قرار گرفته است تا از طریق تحلیل اثر متقاطع مهم ترین عوامل مؤثر شناسایی گردند.

آینده پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۱۷

پیشینه پژوهش

در جدول شماره ۲، به اختصار منابع مرتبط با موضوع پژوهش یا همان پیشینه تحقیق قید شده است.

جدول شماره ۲: پیشینه پژوهش

نویندگان	اثر	سال	دستاورد
علوی و دیگران	ارزیابی راهبرد سیاست خارجی عراق در قبال جمهوری اسلامی ایران (۲۰۲۳-۲۰۲۴)	۱۴۰۳	نتایج تحقیق آن‌ها نشان داد که سقوط صدام پس از حمله امریکا، زمینه به قدرت رسیدن شیعیان و گردهای مرتبط و همسو با ایران را فراهم نمود. از طرفی گروه‌های شیعی و کرد عراق به نوعی علاقه‌مند به حضور ایران در صحنه قدرت و سیاست عراق هستند، تا از این طریق تعادل قدرت مرکزی که سال‌ها در اختیار سنی‌ها بود، به نفع آن‌ها حفظ گردد. بنابراین، ساخت جدید قدرت و سیاست در عراق، به نفع جمهوری اسلامی ایران رقم خورده است.
وسیم جمیل عزیز	تحلیل ژئوپلیتیکی روابط عراق و ایران در دو دهه اخیر	۱۴۰۳	نتایج تحلیل عاملی در این پژوهش نشان می‌دهد که از حیث تأثیرگذاری ابعاد سه‌گانه نیز، به ترتیب متغیرهای بُعد فرهنگی دارای بیشترین تأثیر، بُعد اقتصادی در رتبه دوم و متغیرهای بُعد سیاسی - امنیتی در رتبه سوم قرار دارند.

ادامه جدول ۲.

نوینندگان	اثر	سال	دستاورد
قائمى و قیاسى	سیاست خارجی عراق و روابط با ایران، در پرتو تغییر حاکمان سیاسى عراق	۱۴۰۲	یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که رقابت جمهوری اسلامی ایران و آمریکا و بازیگران همسو با آنها، کماکان ادامه دارد و با توجه به عملکرد و تمایل تصمیم‌گیرندگان جدید عراق به تعامل با آمریکا، این روند ادامه خواهد یافت
پلونده	مفهوم‌سازی روابط اقتصادی خارجی ج.ا. با عراق در چارچوب رویکرد دیپلماسى اقتصادی	۱۴۰۱	در این پژوهش با اتکا به رهیافت اقتصاد سیاسى معتقد است که روابط اقتصادی خارجی ج.ا. با عراق از انسجام گفتمانی، نهادی و سیاسى مؤثر برای کاربست دیپلماسى اقتصادی و توسعه همه‌جانبه تعاملات اقتصاد سیاسى با کشور یادشده برخوردار نیست.
گودرزى و همکاران	تبیین پیشران‌های کلیدی آینده روابط ایران و عراق در افق ۱۴۱۰	۱۴۰۱	در این پژوهش شش پیشران کلیدی شامل: راهپیمایی اربعین، اشتراکات فرهنگی، حمایت و کمک‌های ایران به گروه‌های مقاومت، قرابت‌های مذهبی شیعی، تهدیدات و منافع مشترک بین دو کشور، تقابل نظم عربی با هلال شیعی شناسایی شدند.

آینده پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۱۹

ادامه جدول ۲.

نویسندگان	اثر	سال	دستاورد
زینالی اقدم و همکاران	بسترهای روابط راهبردی و راهبرد سیاسی ج.ا.ا در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی عراق، مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک عراق، مؤلفه‌های فرهنگی روابط ایران و عراق، ساختار سیاسی جدید عراق، ژئوپلیتیک شیعه و روابط ایران و عراق، شکل‌گیری گروه‌های تکفیری-سلفی است.	۱۴۰۱	یافته‌ها نشان می‌دهد که بسترهای روابط راهبردی و راهبرد سیاسی ج.ا.ا در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی در عراق مؤلفه‌هایی مانند مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک عراق، مؤلفه‌های فرهنگی روابط ایران و عراق، ساختار سیاسی جدید عراق، ژئوپلیتیک شیعه و روابط ایران و عراق، شکل‌گیری گروه‌های تکفیری-سلفی است.
فرجی	بررسی عوامل همگرایی و واگرایی در روابط ایران و عراق	۱۴۰۰	یافته پژوهش آن است که تکیه بر هویت مشترک و بازتعریف مفاهیم بینا ذهنی نظیر امنیت مشترک، منافع و دشمن واحد می‌تواند موجب پیشبرد رویکردهای همگرایی در مناسبات دو کشور شود.
منوچهری	بررسی سناریوهای محتمل آینده روابط جمهوری اسلامی ایران و عراق جدید با تأکید بر تأثیرات گروه‌ها و احزاب شیعه	۱۴۰۰	نتایج تحقیق نشان می‌دهد در بین احزاب و گروه‌های مذکور تنها حزب الدعوة است که در راستای تقویت روابط دو کشور عمل می‌کند و جریان صدر که اکنون قوی‌ترین گروه سیاسی عراق نیز است، اگر نسبت به تخریب این ارتباط تصمیمی اتخاذ نکند در راستای تحکیم روابط دو کشور نیز اقدام خاصی انجام نخواهد داد و در نهایت مشخص گردید که اهداف صرخی‌ها و شیرازی‌ها باهدف جلوگیری از ارتباط بیشتر ایران و عراق برنامهریزی شده است.

ادامه جدول ۲.

نوینندگان	اثر	سال	دستاورد
خلیق	پیامدهای وابستگی متقابل اقتصادی بر روابط ایران و عراق بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۹	۱۴۰۰	یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که باوجود سوابق تاریخی نه‌چندان مطلوب در روابط ایران و عراق، پس از سقوط صدام و به دنبال بهبود روابط دو کشور و شکل‌گیری وابستگی متقابل اقتصادی بین آن‌ها، دولتمردان دو کشور به دلیل برخورداری از منافع مشترک اقتصادی نه تنها تمایلی به آغاز تنش و درگیری علیه دیگری ندارند؛ بلکه به دنبال یافتن راه‌هایی جهت گسترش همکاری‌های دوجانبه هستند.
پورعلی و همکاران	رویکردهای دیپلماسی فرهنگی ایران در عراق پس از سقوط صدام	۱۳۹۹	یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که ایران در تولید یک فضای کلان برای دیپلماسی فرهنگی در خصوص عراق، مبتنی بر واقعیت‌های قومی-مذهبی آن تلاش دارد با بهره‌گیری از رویکرد ایران‌شهری بر جامعه گردی و نیز با بهره‌گیری از گفتمان کلان پیوندهای تاریخی با اعراب به شکل کلی و اشتراکات فرهنگی-مذهبی با شیعیان به شکل خاص و رویکرد محور مقاومت به توسعه نفوذ دیپلماسی فرهنگی خود بپردازد.

آینده پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۲۱

ادامه جدول ۲.

نویندگان	اثر	سال	دستاورد
پورحسن و خوشناموند	شکل‌گیری مرز نرم در روابط ایران و عراق در دوره پسا صدام	۱۳۹۹	یافته‌های مقاله نشان می‌دهد با سقوط صدام و به قدرت رسیدن شیعیان در عراق و محوریت قرار گرفتن مرجعیت، پیوندهای مذهبی بین شیعیان ایران و عراق گسترش یافته است؛ احساس تهدید مشترک هویتی در مقابل داعش، عبور گسترده مردم و کالاها از مرزهای دو کشور، بازسازی عتبات عالیات، راهپیمایی میلیونی اربعین از دیگر عوامل نزدیکی دو کشور است.
اسدی و راستگو	گسل‌ها و چالش یکپارچگی عراق: آثار و پیامدهای امنیتی برای ایران	۱۳۹۸	یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، گسل‌های حاصل از تجزیه‌ی عراق با فعال ساختن موضوع اقلیت‌ها و دامن زدن به شکاف‌های قومی-مذهبی مختلف، ایجاد دولت‌های جدید در مجاورت ایران و تقویت جریان‌های معارض و بازیگران رقیب، منجر به شکل‌گیری تهدیدات امنیتی گسترده‌ای علیه تمامیت ارضی، انسجام اجتماعی و نظام سیاسی ایران می‌گردد.
متنی و هادیان	سیاست خارجی ج.ا.ا در قبال عراق از منظر موازنه تهدید	۱۳۹۸	ج.ا.ا به دلیل رفع تهدیدات پیرامون خود، هدفی را که در سیاست خارجی خود در قبال تحولات عراق پس از سقوط صدام دنبال نموده حفظ تمامیت ارضی عراق از طریق حمایت از یک کشور دوست و متحد بوده است.

ادامه جدول ۲.

نوینندگان	اثر	سال	دستاورد
شریعتی	نقش مؤلفه‌های انسدادی ساختاری در روند همگرایی منطقه‌ای ایران و عراق	۱۳۹۶	نتیجه پژوهش این است که به نظر می‌رسد پیامدهای حاصل از تداوم حاکمیت ساختار اقتصاد نفتی بر دولت‌های ایران و عراق از مهم‌ترین موانع همگرایی اقتصادی دو کشور است.
ممینی	روابط ایران و عراق پس از سقوط صدام حسین	۱۳۹۶	این اثر به بررسی عوامل همگرایی و واگرایی بین ایران و عراق بعد از سقوط صدام از ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۴ و عملکرد مهم‌ترین قدرت‌های تأثیرگذار در این روند می‌پردازد.
امیری	بررسی روابط سیاسی ج.ا.ا و جمهوری عراق پس از سقوط صدام	۱۳۹۵	در این رساله برای پاسخگویی به این پرسش اصلی که سقوط صدام حسین چه تأثیری بر روابط ایران و عراق داشته است؛ به ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و مذهبی بر اساس منافع ملی هر کشور و سابقه تاریخی این روابط تمرکز شده است.
صادقی و همکاران	ایران-عراق چشم‌اندازی بر راهبردی شدن مناسبات دوجانبه	۱۳۹۵	این پژوهش به تبیین عناصر و متغیرهای اثرگذار بر اتحاد راهبردی دو کشور ایران و عراق می‌پردازد.

ادامه جدول ۲.

نویسندگان	اثر	سال	دست‌آورد
توکلی و دیگران	روابط ایران و عراق پس از صدام؛ فرصت‌ها و چالش‌ها	۱۳۹۲	در این پژوهش به منظور احصاء فرصت و چالش‌های فراروی ایران در عراق جدید و چشم‌انداز روابط دو کشور دو شاخص (فرصت‌ها و چالش‌ها) به‌عنوان متغیر مستقل و سطح همکاری، روابط و چشم‌اندازهای دو کشور به‌عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار گرفته و نتیجه‌گیری کرده که هرچه از فرصت‌های ایجادشده بیشتر بهره‌برداری شود منجر به کاهش عوامل تنش‌زا مانند نفوذ سلفی‌گری در عراق شده و در صورت تشدید نفوذ عوامل خارجی، بستر برای رشد موانع امنیتی، اقتصادی و فرهنگی ایران ایجاد خواهد شد.
محمدی فارسانی	فراسوی روابط ایران و عراق، پس از سقوط صدام	۱۳۹۲	موضوع اثر حاضر، بررسی تغییرات روابط ایران و عراق، پس از سقوط صدام حسین است. این تحقیق که به روش تحلیلی توصیفی انجام شده، بازه زمانی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۹ میلادی را شامل می‌شود و بر روابط سیاسی و امنیتی تأکید دارد.

(منبع: نگارنده)

ارزیابی پیشینه‌های تحقیق و نوآوری: مهم‌ترین وجوه تمایز این پژوهش با آثار قبلی، اولاً در نوآوری روش‌شناختی آن است؛ مساله اصلی این است که تعداد بسیار نادری از پژوهش‌های فوق تاکنون با

روش آینده پژوهی انجام شده است و حتی می‌توان گفت از روش تحلیل اثرات متقاطع استفاده نشده است. ثانیاً برخی پیشینه‌ها صرفاً در قالب چارچوب نظری و یا از منظر تاریخی به بررسی روابط ایران و عراق پرداخته‌اند. ثالثاً در نوآوری نظری و پژوهشی است؛ بدین معنا در هیچ کدام از پیشینه‌های تحقیق مذکور، تمامی مؤلفه‌های روابط میان دو کشور مورد مذاقه قرار نگرفته است.

چارچوب نظری

پیکره نظری پژوهش حاضر بر مبنای تئوری «وابستگی متقابل پیچیده»^۱ استوار است. پس از پایان چنگ سرد و از اوایل دهه ۱۹۹۰، جهان درگیر روابط چندبعدی با ماهیت پیچیده شده است که جوزف نای و رابرت کوهن از آن به‌عنوان «وابستگی متقابل پیچیده» نام بردند. اصطلاح وابستگی متقابل پیچیده نخست توسط کوهن و نای در قالب نقد نئولیبرالی بر دیدگاه رئالیسم مطرح شد (سیفی و محمدنیا، ۱۴۰۱: ۲۰۸). بر اساس نظریه نای و کوهن به‌عنوان اصلی‌ترین نظریه پردازان وابستگی متقابل پیچیده، هژمونی و تفوق یک قدرت بر مبنای قدرت نظامی در دنیای وابستگی متقابل به پایان رسیده است. به نظر آنان دیگر نمی‌توان جهان را بر اساس نظام سلسله‌مراتبی یک دولت هژمون در رأس آن قرار داد و بقیه بازیگران اصلی یعنی دولت‌ها را که تابع تصمیمات او هستند توضیح داد. دنیای جدید، دنیای وابستگی متقابل مجموعه‌ای از بازیگران

آینده پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۲۵

دولتی و غیردولتی است که در آن شبکه‌های پیچیده‌ای از همکاری و تعامل و تعارض وجود دارد که هیچ قدرت کاملاً برتر و مسلطی در آن قابل تشخیص نیست. تفوق، برتری و تسلط، دیگر مفاهیم کاملاً کارآمدی برای توضیح روابط بین‌الملل نیستند (Keohane, 1984: 365). کوهن و نای استدلال می‌کنند که وابستگی متقابل پیچیده پس از جنگ سرد از نظر کیفی با انواع قبلی و ساده‌تر وابستگی متقابل متفاوت است. پیش از این، روابط بین‌الملل توسط رهبران دولتی هدایت می‌شد که عمدتاً با رهبران دولت‌های دیگر سروکار داشتند و استفاده از نیروی نظامی نیز همیشه یک گزینه در مورد درگیری بین آن رهبران ملی بود. «سیاست علیا»ی امنیت و بقا بر «سیاست سفلا» اقتصاد و امور اجتماعی اولویت داشت (Studocu, 2020: 3).

نظریه وابستگی پیچیده متقابل دارای مفاهیم بنیادی از جمله؛ وابستگی متقابل، قدرت، حساسیت، آسیب‌پذیری، هزینه، تقارن و عدم تقارن است:

۱- وابستگی متقابل! ریچارد کوپر، وابستگی متقابل را با در نظر گرفتن بعد تجارت چنین تعریف می‌کند: «وابستگی متقابل حساسیت تعاملات اقتصادی میان دو یا چند دولت به تحولات اقتصادی درون آن دولت‌ها». کوپر لازمه این وابستگی متقابل را «دوجانبه بودن حساسیت» می‌داند (مشیرزاده، ۱۳۹۵: ۲۸). این تعریف کوپر از وابستگی متقابل بسیار

محدود است؛ زیرا وی تنها معیار وابستگی متقابل را سطح تجارت می‌داند و منظور وی از حساسیت صرفاً حساسیت تجاری است. کوپر وابستگی متقابل را تابعی از نیازهای داخلی می‌داند، به نظر وی وقتی میزان تقاضا بیش از توان تولید داخلی باشد، دولت‌ها برای رفع این شکاف به جهان خارج توجه می‌کنند (سیف‌زاده، ۱۳۷۹: ۳۴).

کوهن و نای وابستگی متقابل پیچیده را وضعیتی می‌دانند که توسط نیروهای خارجی به وجود می‌آید و یا به‌طور شدیدتر از آن تأثیر می‌گیرد. وابستگی متقابل در ساده‌ترین مفهوم، وابستگی دوجانبه است و به موقعیت‌هایی اشاره می‌کند که مابین کشورها و یا بازیگران در کشورهای مختلف اثرات مختلف مشاهده می‌شود (قوام، ۱۳۹۰: ۳۹). این اثرات ممکن است ناشی از تبادلات بین‌المللی، مبادلات پولی، مردم، کالا و پیام‌هایی باشد که از مرزهای بین‌المللی عبور کرده‌اند (بزرگی، ۱۳۷۵: ۹۶۳-۹۵۳).

۲- قدرت: دومین مفهوم بنیادی در نظریه وابستگی متقابل قدرت است. این مفهوم در نظام وابستگی متقابل همچنان مرکز ثقل و مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر چانه‌زنی‌های سیاسی است. قدرت از دیدگاه نظریه پردازان وابستگی متقابل به معنای توانایی یک بازیگر به انجام کاری و موفقیت در انجام آن به‌رغم مقاومت سایر کنشگران است. کوهن و نای قدرت را به دو دسته قدرت سخت و قدرت نرم تقسیم می‌کنند. قدرت سخت یعنی توانایی واداشتن دیگران با تهدید یا پاداش به انجام کاری که

آینده‌پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۲۷

خلاف میلشان است؛ اما قدرت نرم یعنی توانایی کسب نتایج مطلوب از طریق جذب و نه اجبار (Keohane and Nye, 1998: 84).

۳- هزینه: واژه هزینه از اساسی‌ترین مفاهیم نظریه وابستگی متقابل است اما در متون وابستگی متقابل تعریف دقیقی از این مفهوم ارائه نشده است. اگرچه وابستگی متقابل استقلال داخلی را محدود می‌کند؛ اما منافع حاصل از روابط بیشتر از هزینه‌ها خواهد بود. برای محاسبه سود و هزینه‌های یک رابطه‌ی وابستگی متقابل دو دیدگاه متفاوت وجود دارد. دیدگاه اول، که متعلق به اقتصاددانان کلاسیک است بر سود و زیان‌های مشترک طرفین توجه دارد. دیدگاه دوم، بر سودهای نسبی و مسائل تعمیمی تأکید دارند (Keohane & Nye, 2001: 7-8).

۴- حساسیت^۱ و آسیب‌پذیری^۲: حساسیت یعنی اینکه وضعیت‌های اقتصادی یک کشور تا حد زیادی به تغییرات در سایر کشورها حساس باشند (میزان تأثیر از تغییرات ناشی از جایگاه سایر بازیگران)؛ و آسیب‌پذیری نیز به معنای این است که کشورها با قطع روابطشان با یک کشور دیگر به صورت جبران‌ناپذیری آسیب‌پذیر می‌شوند (Tanious, 2019: 40). این دو مفهوم، از مفاهیم اساسی وابستگی متقابل است که آن را از مفهوم وابستگی متمایز می‌کند. از این رو دو عامل آسیب‌پذیری و حساسیت، می‌تواند روابط بین کشورها را صلح‌آمیز کند. آسیب‌پذیری مشترک کشورها نسبت به یکدیگر، آن‌ها را نسبت به

3- Sensitivity
4- Vulnerability

سرنوشت یکدیگر حساس کرده و فضای جدیدی را در عرصه روابط بین‌الملل ایجاد می‌کند که نسبت به دوره جنگ سرد متفاوت است. در این شرایط جدید دولت‌ها تمایل بیشتری به همکاری دارند تا تعارض (سیف‌زاده، ۱۳۹۰: ۲۸۰-۲۸۱).

۵-تقارن و عدم تقارن: برای درک این مفهوم بایستی از مفهوم قدرت کمک گرفت. این دو مفهوم در نظریه وابستگی متقابل نشان‌دهنده میزان وابستگی دو طرف به یکدیگر است. در وابستگی متقابل نامتقارن به دلیل نابرابری طرفین در قدرت همیشه کشوری که قدرت کمی دارد به قدرت بزرگ‌تر وابسته است؛ درحالی‌که در تقارن دو طرف از قدرت یکسانی برخوردارند (Keohane and Nye, 1987: 728). پس می‌توان چنین نتیجه گرفت که در چارچوب مفهوم وابستگی متقابل پیچیده میان سطوح مختلف ملی با سطح بین‌المللی هیچ‌گونه برابری، تقارن، مساوات و تعادل برقرار نیست و هریک از سطوح یادشده، در شرایط وابستگی متقابل از قدرت و جایگاه متفاوتی برخوردار هستند (Keohane and Nye, 1987: 728).

از منظر محققان، وابستگی متقابل پیچیده دارای سه ویژگی است:

۱- وجود کانال‌های ارتباطی متعدد: کانال‌های چندگانه‌ای از جمله پیوندهای غیررسمی بین نخبگان حکومتی و همچنین ترتیبات اداری خارجی رسمی، روابط غیررسمی در بین نخبگان حکومتی و سازمان‌های فراملی نظیر بانک‌ها و شرکت‌های چندملیتی جوامع را به هم مرتبط

آینده‌پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۲۹

می‌سازد. این کانال‌ها را می‌توان به‌عنوان کانال‌های بین دولتی، فرا حکومتی و فراملی خلاصه نمود. در وابستگی متقابل پیچیده، شبکه‌های سیاست‌گذاری فرا دولتی و فراملی نقش اساسی را در شکل‌دهی به رفتارهای جهانی بازیگران ایفا می‌کنند و برخلاف نظر واقع‌گرایان، نقش مستقل نهادها و سازمان‌های بین‌المللی در چنین شرایطی گسترش می‌یابد (سیفی و محمدنیا، ۱۴۰۱: ۲۱۰).

۲- عدم وجود سلسله‌مراتب مشخص در مسائل مختلف: دستور کار روابط بین دولتی شامل موارد متعددی می‌شود و سلسله‌مراتب آشکار و صریحی بین این دستور کارها وجود ندارد و عمدتاً عرضی هستند. نبود سلسله‌مراتب، به آن معناست که در میان حوزه‌های مختلف الزاماً حوزه امنیت نظامی دستور کار غالب نیست. این مساله سبب می‌شود تا حوزه‌های موضوعی مختلف مانند، تجارت، رفاه و محیط‌زیست نیز برای دولت‌ها حائز اهمیت باشند. درحالی‌که واقع‌گرایان سنتی موضوع امنیت ملی را بسیار مهم‌تر از سایر حوزه‌ها تلقی می‌کنند، در دنیای وابستگی متقابل پیچیده، دولت‌ها مسائل را به شکل روشنی اولویت‌بندی نمی‌کنند و طیف وسیعی از حوزه‌ها از امنیتی گرفته تا تجاری، مالی، زیست‌محیطی، حقوق بشر، سیاست‌های ارتباطی و بهداشتی می‌تواند در دستور کار دولت‌ها قرار گیرد (بارکین، ۱۳۹۳: ۳۱).

۳- کاهش نقش نیروهای نظامی: زمانی که وابستگی متقابل پیچیده حاکم است، احتمال استفاده از نیروی نظامی توسط دولت‌ها برای حل و فصل

مشکلات بین‌المللی کمتر می‌شود و به‌جای آن، مذاکره و چانه‌زنی به‌عنوان مهم‌ترین ابزار اجرای سیاست خارجی مورد توجه جدی دولت‌ها قرار می‌گیرد. هرچند ممکن است در روابط بین دولت‌ها با دول خارج از منطقه به‌ویژه بلوک مخالف استفاده از نیروی نظامی یکی از گزینه‌های احتمالی باشد، اما در درون یک بلوک منطقه‌ای که در شرایط وابستگی متقابل پیچیده قرار دارند، به‌کارگیری گزینه نظامی بی‌معنا خواهد بود (Main, 2016: 76).

این سه ویژگی اصلی، فرایندهای سیاسی و جهانی متمایزی را به وجود می‌آورد که منابع قدرت را به قدرت به‌عنوان نیروی کنترل نتایج تبدیل می‌کند (بزرگی، ۱۳۷۵: ۹۵۳). برای مثال استراتژی‌های پیوند، جایگزین استراتژی‌های تحمیل و اعمال زور می‌شود. وقتی اعمال قدرت نظامی تنها راه پیشبرد و اهداف سیاست خارجی نیست، ایجاد پیوندهای اقتصادی و اجتماعی بین بازیگران مختلف روابط بین‌الملل به بهترین طریق دستیابی به اهداف خارجی بدل خواهد شد. شبکه‌های سیاست‌گذاری فرا دولتی و فراملی نقش اساسی را در شکل‌دهی به رفتارهای جهانی بازیگران ایفا می‌کنند و نقش مستقل سازمان‌های بین‌المللی در این زمان برخلاف نظر واقع‌گرایان گسترش می‌یابد (بزرگی، ۱۳۷۵: ۹۵۵-۹۶۰).

آینده‌پزوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۳۱

تاریخچه اختلافات ایران و عراق

به دلیل طولانی شدن بحث و همچنین پرهیز از مباحث تکراری، شجره اختلافات ایران و عراق و متغیرهای همکاری و تعارض بین دو کشور در قالب جدول زیر اشاره می‌شود:

شجره اختلافات و متغیرهای همکاری و تعارض ایران و عراق در گذر تاریخ

متغیرهای تعارض	متغیرهای همکاری	حوزه
اثر تحریم‌های بین‌المللی بر اقتصاد دو کشور، اقتصاد تک‌محصولی متکی بر نفت	تجارت دفاعی-دیپلماسی اقتصادی	ژئواکونومی و اقتصادی
تبعیض علیه شیعیان-مناقشه عرب و عجم- گروه‌های گُرد و عرب معارض، تنش‌های فرقه‌ای، بافت قومی و مذهبی چندپاره	وجود جمعیت زیاد شیعیان در هر دو کشور	بافت قومی-مذهبی
حضور قدرت‌های فرا منطقه‌ای در عراق، درگیری‌های منطقه‌ای، شورش‌های داخلی، بی‌ثباتی سیاسی-رقابت منطقه‌ای همسایگان این کشور به‌ویژه عربستان و ترکیه	مدل حکومتی و نوع نظام سیاسی همسو با جمهوری اسلامی ایران، ساختار جدید سیاسی جمهوری، پارلمانی، دموکراتیک و فدرال در عراق	سیاسی
وقوع طوفان‌های گرد و غبار- حرکت ریزگردها - بحران‌های زیست‌محیطی در مناطق خشک و نیمه‌خشک - گسترش پدیده بیابان‌زایی و فرسایش بادی- وزش بادهای موسمی در فصل خشک	همکاری‌های زیست‌محیطی در زمینه مبارزه با بحران	زیست‌محیطی

ادامه جدول.

حوزه	متغیرهای همکاری	متغیرهای تعارض
دیپلماسی مذهبی و فرهنگی	راهپیمایی اربعین - عتبات عالیات	حضور گروه‌های تکفیری و تروریستی، چالش‌های شیعی همچون جریان صدر
ژئواستراتژی	نفوذ فزاینده ایران در عراق - نگرانی اسرائیل از این نفوذ - محور مقاومت	نزدیکی رژیم صهیونیستی با کردستان عراق - چرخش استراتژیکی ناگهانی عراق به سمت سیاست‌های ضد ایرانی - بازگشت مجدد به محور کشورهای عربی
امنیتی	منافع مشترک همکاری‌های امنیتی	نگرانی متقابل امنیتی در میان متحدان
ژئوپلیتیکی و هیدروپلیتیکی	نزدیکی جغرافیایی	اختلافات مرزی - اختلافات آبی، تنگناهای جغرافیایی و ژئوپلیتیکی
ژئوکالچر	پیشینه تمدنی - وجوه مشترک فرهنگی بین دو کشور	وجود اقوام مختلف مذهبی و قومیتی - وجود فرهنگ متفاوت عربی با فرهنگ عجمی
ژئواکونومی و اقتصادی	تجارت دفاعی - دیپلماسی اقتصادی	اثر تحریم‌های بین‌المللی بر اقتصاد دو کشور، اقتصاد تک‌محصولی متکی بر نفت
بافت قومی - مذهبی	وجود جمعیت زیاد شیعیان در هر دو کشور	تبعیض علیه شیعیان - مناقشه عرب و عجم - گروه‌های کُرد و عرب معارض، تنش‌های فرقه‌ای، بافت قومی و مذهبی چندپاره
سیاسی	مدل حکومتی و نوع نظام سیاسی همسو با جمهوری اسلامی ایران، ساختار جدید سیاسی جمهوری، پارلمانی، دموکراتیک و فدرال در عراق	حضور قدرت‌های فرا منطقه‌ای در عراق، درگیری‌های منطقه‌ای، شورش‌های داخلی، بی‌ثباتی سیاسی - رقابت منطقه‌ای همسایگان این کشور به‌ویژه عربستان و ترکیه

ادامه جدول.

متغیرهای تعارض	متغیرهای همکاری	حوزه
وقوع طوفان‌های گرد و غبار- حرکت ریز گردها - بحران‌های زیست محیطی در مناطق خشک و نیمه خشک - گسترش پدیده بیابان‌زایی و فرسایش بادی- وزش بادهای موسمی در فصل خشک	همکاری‌های زیست محیطی در زمینه مبارزه با بحران	زیست محیطی
حضور گروه‌های تکفیری و تروریستی، چالش‌های شیعی همچون جریان صدر	راهپیمایی اربعین- عتبات عالیات	دیپلماسی مذهبی و فرهنگی

(منبع: نگارنده)

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

جدول ذیل لیست متغیرهای انتخاب شده جهت بررسی و تأثیر آن‌ها بر روابط دو کشور در آینده محتمل است. قابل ذکر است که تمامی متغیرها در پرسشنامه طراحی شده دارای رویکرد آینده پژوهانه هستند بدین معنی که از پژوهشگران خواسته شده با تصور وقوع هر یک از متغیرها در آینده اثر آن‌ها را پیش‌بینی کنند. بر این اساس، با مطالعه پژوهش‌های صورت گرفته با موضوع عراق، ۱۵ متغیری که تأثیرگذاری بسیاری داشته‌اند، مشخص شده است.

جدول ۴- نام و نماد متغیرهای استخراج شده

Short Label	Long Label	ردیف
A	دشواری ژئوپلیتیکی و اختلافات مرزی	۱
B	ساختار سیاسی عراق	۲
C	دیپلماسی فرهنگی و مذهبی (عتبات عالیات و اربعین)	۳
D	عوامل هیدروپلیتیک	۴
E	حضور قدرت‌های فرا منطقه‌ای در عراق	۵
F	دیپلماسی علمی و دانشگاهی	۶
G	همکاری‌های امنیتی ایران و عراق	۷
H	جامعه به هم پیوسته (مناسبات مردمی در لایه‌های اجتماعی)	۸
I	اقتصاد ضعیف و وابسته به نفت	۹
J	حضور/عدم حضور در محور مقاومت و سیاست‌های ضداسرائیلی	۱۰
K	بافت قومی-مذهبی ناهمگن	۱۱
L	بحران زیست محیطی (ریزگردها)	۱۲
M	کلان پروژه بازسازی پسا جنگ	۱۳
N	وضعیت ژئواکونومیکی منابع طبیعی ایران	۱۴
O	تجارت دفاعی بین دو کشور	۱۵

(منبع: نگارنده)

در ادامه تأثیر این متغیرها بر یکدیگر را مورد بررسی قرار گرفت. برای این منظور، پرسشنامه‌ای تهیه شده و در اختیار کارشناسان این حوزه قرار گرفت. داده‌های استخراج شده از پرسشنامه در نرم‌افزار میک‌مک وارد شده است که نتایج آن در تصویر ۲ نشان داده شده است. خروجی گرفته شده از نرم‌افزار به شرح ذیل است.

آینده پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۳۵

	1: A	2: B	3: C	4: D	5: E	6: F	7: G	8: H	9: I	10:	11:	12:	13:	14:	15:
1: A	0	1	1	3	1	1	3	1	2	1	1	2	1	1	2
2: B	1	0	1	3	2	1	3	1	1	2	3	2	1	1	2
3: C	2	1	0	2	1	2	3	3	1	2	2	1	1	1	2
4: D	3	1	1	0	1	1	2	1	1	1	1	3	1	1	1
5: E	2	3	1	2	0	1	3	1	2	1	2	1	1	1	2
6: F	1	1	2	1	1	0	1	2	1	1	1	1	1	1	1
7: G	3	2	1	2	2	1	0	3	2	3	1	1	1	1	3
8: H	1	1	2	1	1	2	1	0	1	2	1	1	1	1	1
9: I	1	2	1	1	1	1	2	1	0	1	1	1	1	1	1
10: J	1	1	1	1	1	1	2	2	1	0	1	1	1	1	2
11: K	1	2	1	1	1	1	2	1	1	1	0	1	1	1	1
12: L	1	1	1	3	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1
13: M	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	0	1	1
14: N	1	1	1	3	1	1	2	1	2	1	1	1	1	0	1
15: O	2	2	1	1	2	1	3	1	1	2	1	1	1	1	0

۰ = بدون تأثیر ۱ = کم تأثیر ۲ = تأثیر گذار ۳ = بسیار تأثیر گذار

تصویر ۱- میزان تأثیر متغیرها بر یکدیگر

Iteration	Influence	Dependence
1	85 %	90 %
2	100 %	100 %

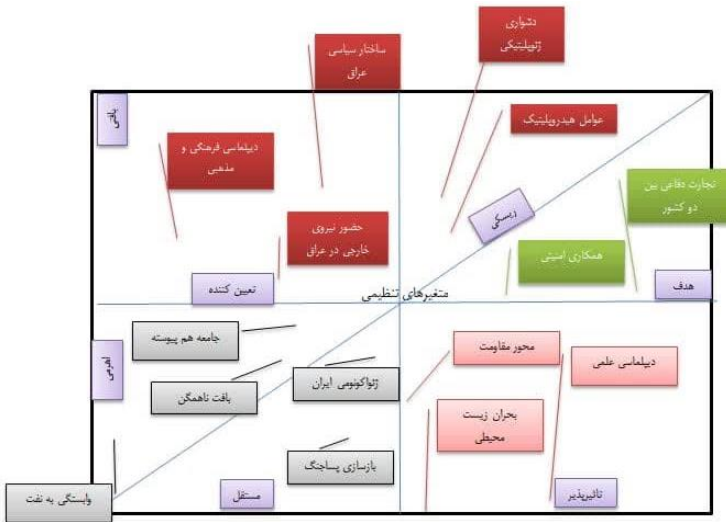
تصویر ۲- درجه پرشدگی و روایی یافته‌ها

این تصویر میزان تأثیر گذاری و تأثیر پذیری متغیرها را نشان می‌دهد. عدد سطرهای هر متغیر میزان تأثیر گذاری و عدد ستون‌های هر متغیر میزان تأثیر پذیری متغیرها را نشان می‌دهد. هرچه درصدها بالاتر باشد نشان‌دهنده میزان سازگاری بیشتر و منطقی بودن رابطه بین متغیرهاست ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با دو بار تکرار داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصد برخوردار بوده است که این موضوع نیز روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن را نشان می‌دهد.

مدل نهایی تقاطع تمامی متغیرها در نمودار ذیل به تصویر کشیده شده است و نحوه قرارگیری متغیرها در موقعیت مدنظر را نمایش می‌دهد.

۳۶ فصلنامه تعاملات دیپلماتیک

توضیحات هر یک از متغیرها در نمودار ذیل درج شده است و به ترتیب به تحلیل و تشریح هر یک پرداخته خواهد شد.

خروجی نرم افزار از متغیرهای مؤثر بر روابط ایران و عراق حاکی از آن است که از میان پانزده متغیر انتخابی، سه متغیر در گروه متغیرهای تأثیرگذار (دیپلماسی فرهنگی و مذهبی، حضور نیروی خارجی در عراق، ساختار سیاسی عراق) به عنوان متغیرهای تعیین کننده قرار دارند، دو متغیر در گروه متغیرهای ریسکی (دشواری ژئوپلیتیکی و عوامل هیدروپلیتیکی)، دو متغیر (تجارت دفاعی بین دو کشور و همکاری‌های امنیتی) به عنوان هدف شناسایی شده است، پنج متغیر در گروه متغیرهای اهرمی (جامعه به هم پیوسته، ژئواکونومی ایران، بافت ناهمگن قومیتی و

آینده‌پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۳۷

مذهبی، بازسازی پسا جنگ، وابستگی به نفت) هستند و در نهایت سه متغیر (محور مقاومت، دیپلماسی علمی، بحران‌های زیست‌محیطی) نیز در گروه متغیرهای تأثیرپذیر قرار گرفته‌اند.

بر اساس ویژگی نخست، طبق این نقشه و بر اساس نحوه توزیع متغیرها، هرچند متغیر بافتی در سیستم وجود ندارد، لیکن سه متغیر تعیین‌کننده شناسایی شده‌اند که پیشران‌های اصلی روابط ایران و عراق محسوب می‌شوند. در میان این سه متغیر، متغیر دیپلماسی فرهنگی و مذهبی عاملی مثبت در راستای تعاملات دیپلماتیک دو طرف محسوب می‌شود و وجود عتبات در دور کشور که دارای مشتاقان فراوانی در دو کشور است، از توانایی لازم برای تحت تأثیر قرار دادن متغیرهای دیگر در جهت روابط فی‌مابین ایران و عراق برخوردار است؛ لیکن دو متغیر تعیین‌کننده دیگر (حضور نیروهای خارجی در عراق و ساختار سیاسی عراق) دارای وجه تأثیرگذار منفی بر روابط ایران و عراق هستند که ضمن اثرگذاری بر سایر متغیرهای سیستم، دارای از توانایی تأثیر منفی در روابط دیپلماتیک ایران و عراق نیز برخوردارند و بایست در روابط دو طرف مورد توجه قرار بگیرند.

در گروه متغیرهای ریسکی که شامل متغیرهایی است که امکان افزایش هزینه در روابط دیپلماتیک را دارا هستند، دو متغیر شناسایی شده‌اند: عوامل هیدروپلیتیک که به بحران آب در مرز مشترک به‌ویژه منطقه هورالعظیم و شرایط زیست‌محیطی آن منطقه اشاره دارد و در

صورت عدم توافق بر سر آن مشکلات ناشی از بحران آب میان دو کشور افزایش خواهد یافت. همچنین دشواری ژئوپلیتیکی میان دو کشور که عمدتاً مربوط به محدودیت سرزمینی عراق در دسترسی به خلیج فارس است و تسلط نیروهای غیر عراقی بر گذرگاه موجود سبب خواهد شد تا اهمیت امنیت برای ایران زمینه‌ساز اختلافات دیپلماتیک فی‌مابین دو کشور گردد.

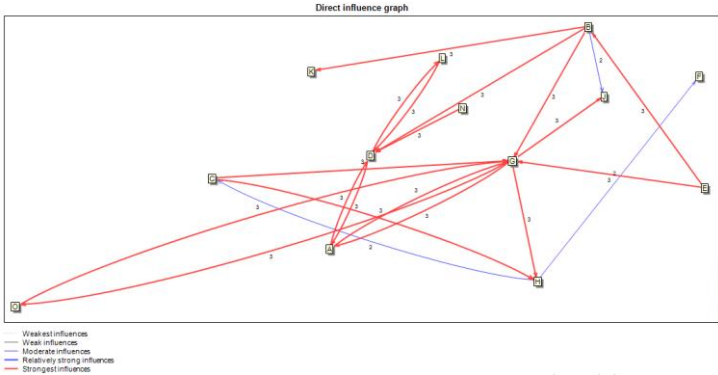
در بخش دوم متغیرهای دووجهی که محل قرار گرفتن متغیرهایی است که می‌توانند به‌عنوان هدف ضروری دو طرف در کوتاه و میان‌مدت سبب ارتقای روابط دیپلماتیک طرفین شود، دو متغیر شناسایی شده است: همکاری امنیتی که به‌شدت به مرکز سیستم نیز نزدیک است و حتی دارای توانایی انتخاب به‌عنوان متغیر تنظیمی است و به وضعیت امنیتی موجود در منطقه غرب آسیا اشاره دارد که همچنان کشور عراق را تحت تأثیر قرار داده است و ایران به‌عنوان نیرویی که مانع از پیشروی نیروهای داعش شده و بازیگر اصلی در مبارزه با افراط‌گرایی در منطقه بوده است، اثر مهمی بر روابط دیپلماتیک طرفین داشته و همچنان نیز از توانایی بالقوه فراوانی برای بهبود تعاملات طرفین برخوردار است. به موازات این عامل، متغیر تجارت دفاعی شناسایی شده است که تکمیل‌کننده همکاری امنیتی دو کشور است و بر این موضوع تأکید دارد که وضعیت امنیتی موجود در منطقه غرب آسیا، مستلزم روابط دیپلماتیک بیشتر ایران و عراق است.

آینده‌پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۳۹

در بخش سوم، متغیرهای مستقل قرار دارند که شامل دو بخش می‌شوند: متغیرهای جامعه به هم پیوسته که اشاره به همگونی مذهبی میان اکثریت شیعیان دو کشور دارد در کنار بافت ناهمگن که شکاف‌های قومی و مذهبی موجود به ویژه در عراق را مورد تأکید قرار می‌دهد، به همراه وضعیت اقتصادی وابسته به نفت در قسمت متغیرهای اهرمی قرار دارند که نشان‌دهنده این امر است که این سه متغیر در تاریخ روابط دو کشور تأثیرگذار بوده‌اند و اینک بر اثر همان اثرگذاری تاریخی به متغیر مستقل از سیستم تبدیل شده‌اند؛ در بخش دوم نیز که شامل دو متغیر وضعیت ژئواکونومی ایران بازسازی پسا جنگ است و در اثرات متقاطع این دو متغیر بدون تأثیر بر سیستم شناسایی شده‌اند.

در بخش انتهایی نمودار نیز متغیرهای تأثیرپذیر قرار دارند که عواملی هستند که تحت تأثیر متقابل متغیرهای اثرگذار و دووجهی به عنوان نتیجه سیستم شناسایی شده‌اند: حمایت از محور مقاومت تحت تأثیر دیپلماسی امنیتی ایران و عراق است؛ بحران‌های زیست‌محیطی نتیجه عوامل هیدروپلیتیکی و بحران آب موجود بین دو کشور است که از عامل سوم که ایجاد محدودیت ترکیه بر آب‌های بین‌المللی است نشئت می‌گیرد. دیپلماسی علمی نیز نتیجه توجه به دیپلماسی فرهنگی میان دو طرف است و تأیید نموده است که همگنی فرهنگی میان دو کشور موجود افزایش دیپلماسی علمی فی‌مابین شده است.

در ادامه و در نمودار زیر ارتباط متغیرها بر اساس اهمیت ۱۰٪ نشان داده شده است.

دو نکته اساسی در نمودار تأثیرگذاری متغیرها دارای اهمیت اساسی است:

-متغیر همکاری‌های امنیتی در مرکز قرار گرفته و فعال‌ترین متغیر در برقراری ارتباط با سایر متغیرهاست که این امر نیز مؤید اهمیت ویژه‌ی آن در تعاملات دیپلماتیک طرفین است.

-در سوی مقابل نیز متغیر ساختار سیاسی عراق قرار دارد که دارای بیشترین تأثیرگذار مستقیمی بر سایر متغیرهاست.

نتیجه‌گیری

تمرکز و هدف پژوهش حاضر بر تبیین عوامل و پیشران‌های کلیدی آینده روابط ایران و عراق در بازه سال ۲۰۲۵ تا ۲۰۳۵ بوده است. در آینده پژوهی شناسایی روابط بین متغیرها که به صورت مستقیم یا

آینده‌پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۴۱

غیرمستقیم برهم اثر می‌گذارند بسیار حائز اهمیت است. در مقاله حاضر در پاسخ به این سؤال برآمدیم که عوامل و پیشران‌های کلیدی آینده روابط ایران و عراق در بازه زمانی ۲۰۲۵ تا ۲۰۳۵ کدامند؟ در پاسخ به سؤال مذکور از ترکیب روش‌های مرور منابع، دلفی، پانل خبرگی و ماتریس تحلیل اثرات متقاطع به وسیله نرم‌افزار میک‌مک استفاده شده است. در این پژوهش از تعداد ۲۰ نفر از کارشناسان و خبرگان موضوع بهره گرفته شد و از میان ۱۰۶ پیشران شناسایی شده بر آینده روابط ایران و عراق در افق ده‌ساله، تعداد ۱۵ پیشران نهایی انتخاب و بر اساس مبانی روش‌شناختی پژوهش تحلیل تأثیر متقاطع برای بررسی روابط ایران و عراق مورد استفاده قرار گرفته تا با رویکردی آینده‌پژوهانه تأثیر هر یک از ۱۵ پیشران در روابط متقابل دو کشور در آینده محتمل مشخص گردید. تحلیل تأثیر متقاطع بر پایه این مفروض است که رویدادها و فعالیت‌ها در خلأ رخ نمی‌دهند و سایر رویدادها و محیط پیرامون می‌تواند به طرز چشمگیری به احتمال رخداد وقایع معین تأثیر بگذارد؛ بنابراین تحلیل اثر متقاطع سعی می‌کند تا روابط بین رویدادها و متغیرها را به هم مرتبط سازد و شناسایی عوامل مؤثر بر آینده را ممکن سازد. این روابط، سپس نسبت به هم طبقه‌بندی می‌شوند و برای تعیین اینکه کدام رویدادها در وقوع یک پدیده خاص در آینده اثر بیشتری دارند، اولویت‌بندی می‌شوند.

یافته‌های پژوهش حاکی از آن بود که از میان پانزده متغیر انتخابی،

سه متغیر در گروه متغیرهای تأثیرگذار یا بافتی (دیپلماسی فرهنگی و مذهبی، حضور نیروهای خارجی در عراق، ساختار سیاسی عراق) به عنوان متغیرهای تعیین کننده قرار دارند، دو متغیر در گروه متغیرهای ریسکی (دشواری ژئوپلیتیکی و عوامل هیدروپلیتیکی)، دو متغیر (تجارت دفاعی بین دو کشور و همکاری‌های امنیتی) به عنوان هدف شناسایی شده است، پنج متغیر در گروه متغیرهای اهرمی (جامعه به هم پیوسته، ژئواکونومی ایران، بافت ناهمگن قومیتی و مذهبی، بازسازی پسا جنگ، وابستگی به نفت) هستند و در نهایت سه متغیر (محور مقاومت، دیپلماسی علمی، بحران‌های زیست‌محیطی) نیز در گروه متغیرهای تأثیرپذیر قرار گرفته‌اند.

پیشنهاد پژوهشی

بر مبنای نتایج به دست آمده و اهمیت بالای پیشران‌های کلیدی احصا شده، استفاده و تمرکز بر آن‌ها به منظور سیاست‌گذاری و تدوین چشم‌اندازی روشن جهت تعمیق و گسترش مناسبات راهبردی جمهوری اسلامی ایران با کشور عراق، می‌توانند کمک کننده و در ساخت آینده مطلوب دو کشور مؤثر باشند. بنابراین پیشنهاد می‌گردد در تحقیق‌های آتی ضمن احصاء شاخص‌ها و متغیرهای مؤثر بر هر ۱۵ پیشران کلیدی احصا شده، به صورت جداگانه و با استفاده از نرم‌افزار سناریونویسی، سناریوهای محتمل آینده روابط میان ایران و عراق پیش‌بینی گردد.

آینده‌پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۴۳

منابع

قائمى، یاسر و صابر قیاسی (۱۴۰۲)، سیاست خارجی عراق و روابط با ایران، در پرتو تغییر حاکمان سیاسی عراق (بعد از سقوط صدام، ۲۰۰۳ - ۲۰۲۲)، «

مطالعات سیاسی بین‌النهرین، ۲(۲)، ۲۹۳-۳۱۷

علیوی حلات، محمد کریم؛ محمدجواد نوروزی، غنی زغیر عطیه ال محمد؛ محمد رضا اقارب پرست (۱۴۰۳)، ارزیابی راهبرد سیاست خارجی عراق در قبال جمهوری اسلامی ایران (۲۰۲۳-۲۰۲۴) سیاست پژوهی ایرانی،

۱۱(۲)، ۲۷

هاشمی، سید مصطفی؛ عبدالرضا فرجی راد و رحیم سرور (۱۳۹۶)، تبیین عوامل ژئوپلیتیک مؤثر بر روابط ایران و عراق، پژوهشنامه ایرانی سیاست

بین‌الملل، ۵(۲)، ۱۱۸-۱۴۳

هراتی، محمدجواد؛ رضا سلیمانی و عبدالواحد عبادی (۱۳۹۵)، تأثیر ساختار سیاسی جدید عراق بر نفوذ منطقه‌ای جمهوری اسلامی. مطالعات انقلاب

اسلامی، ۱۳(۳)، ۱۴۵-۱۶۲

اسدی، علی اکبر و محمد رضا راستگو (۱۳۹۸). گسل‌ها و چالش یکپارچگی

عراق: آثار و پیامدهای امنیتی برای ایران سیاست جهانی، ۸(۲)، ۱۰۷-۱۳۸

امیری، اسماعیل (۱۳۹۵). بررسی روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و

جمهوری عراق پس از سقوط صدام، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم

سیاسی، دانشگاه گیلان.

بارکین، ساموئل (۱۳۹۳). سازمان‌های بین‌المللی؛ نهادها و تئوری‌ها، ترجمه

عبدالمجید سیفی و مصطفی انتظار المهدی، تهران: کویر.

۴۴ فصلنامه تعاملات دیپلماتیک

برزگر، کیهان (۱۳۸۵). سیاست خارجی ایران در عراق جدید، تهران: انتشارات مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، چاپ اول.
برزگی، وحید (۱۳۷۵). نظریه‌های روابط بین‌الملل، جلد دوم. تهران: مؤسسه انتشارات جهاد دانشگاهی.

پلونده، حسین (۱۴۰۱). مفهوم‌سازی روابط اقتصادی خارجی ج.ا.ا. عراق در چارچوب رویکرد دیپلماسی اقتصادی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی کرمانشاه.
پورحسن، ناصر و افسانه خوشناموند (۱۳۹۹). شکل‌گیری مرز نرم در روابط ایران و عراق در دوره پسا صدام، پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۳۴(۳)، ۷۳-۱۰۵

پورعلی، پریسا؛ محمدرضا دهشیری؛ محمدرضا قائدی و حسن خداوردی (۱۴۰۰). رویکردهای دیپلماسی فرهنگی ایران در عراق پس از سقوط صدام، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۱۱(۱)
توکلی، یعقوب؛ بهزاد قاسمی و سید محمد سید احمدی (۱۳۹۲). روابط ایران و عراق پس از صدام؛ فرصت‌ها و چالش‌ها، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۲(۲)، ۱۸۰-۱۶۳

جمیل عزیز، وسیم (۱۴۰۳). تحلیل ژئوپلیتیکی روابط عراق و ایران در دو دهه اخیر، رساله دکترای جغرافیای سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.

خلیق، معصومه (۱۴۰۰). پیامدهای وابستگی متقابل اقتصادی بر روابط ایران و عراق بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۹، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد.

آینده‌پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۴۵

رنجبر حیدری، وحید و قربانی، ارسلان و سیمبر، رضا و حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۵). شناسایی و تبیین عوامل و پیشران‌های مؤثر بر روابط ایران و شورای همکاری خلیج فارس در افق ده‌ساله با بهره‌گیری از روش میک‌مک، آینده‌پژوهی دفاعی، ۱(۲)

زینالی اقدم، علیرضا؛ محمد یوسفی جویباری؛ محمد قربانی گلشن‌آبادی (۱۴۰۱). بسترهای روابط راهبردی و راهبرد سیاسی ج.ا.ا در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی در عراق ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۰، جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۸ (آبان)، ۸۹۷-۹۰۷.

سیف‌زاده، سیدحسین (۱۳۷۹). نظریه‌پردازی در روابط بین‌الملل: مبانی و قالب‌های فکری، تهران: سمت.

سیف‌زاده، سیدحسین (۱۳۹۰). اصول و روابط بین‌الملل. چاپ هفتم، تهران: میزان.

سیفی، عبدالمجید و مهدی محمدنیا (۱۴۰۱). وابستگی متقابل پیچیده؛ چارچوبی برای تحلیل روابط هند و ایالات متحده، سیاست خارجی، ۳(۳)، ۲۳۰-۲۰۳.

سیمبر، رضا؛ سامان فاضلی و دانیال رضاپور (۱۴۰۰). منابع قدرت هوشمند ج.ا.ا در عراق پسا داعش و تهدیدهای پیشرو، دانش سیاسی، ۱۷(۲)

شریعتی، شهروز (۱۳۹۶). نقش مؤلفه‌های انسدادی ساختاری در روند همگرایی منطقه‌ای ایران و عراق، دولت پژوهی، ۱۱(۳)، ۲۷-۵۱

صادقی، سید شمس‌الدین؛ مهری مارابی و نرگس اکسا (۱۳۹۵). ایران-عراق چشم‌اندازی بر راهبردی شدن مناسبات دوجانبه، پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۲۲(۱)

۴۶ فصلنامه تعاملات دیپلماتیک

فرجی، علی اکبر (۱۴۰۰). بررسی عوامل همگرایی و واگرایی در روابط ایران و عراق، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین المللی امام خمینی قزوین.
قوام، عبدالعلی (۱۳۹۰). روابط بین الملل: نظریه ها و رویکردها، چاپ ششم، تهران: سمت.

کریمی پور، یدالله؛ امیرحمزه عزیزی؛ حسین ربیعی و افشین متقی (۱۳۹۷) تبیین مؤلفه های ژئوپلیتیک اثرگذار بر پیوند استراتژیک کشورها مطالعه موردی؛ ایران و عراق، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۴۸(۱)، ۲۱-۳۹

گلچین، علی، امیری مقدم، رضا (۱۳۹۷). جامعه شناسی امنیتی در عراق، تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی.

گودرزی، محسن؛ عبدالله مبینی دهکردی و محمد معظمی گودرزی (۱۴۰۱). تبیین پیشران های کلیدی آینده روابط ایران و عراق در افق ۱۴۱۰، آینده پژوهی انقلاب اسلامی، ۳(۱)، ۱۱-۴۰

متقی، ابراهیم و اسماعیل سلطانی (۱۳۹۲). سیاست خارجی ج.ا.ا نسبت به عراق و تأثیر آن بر جایگاه منطقه ای ایران، دانش سیاسی و بین المللی، ۵(۱)، ۴۳-۶۶

محمدی فارسانی، جاسم (۱۳۹۲). فراسوی روابط ایران و عراق، پس از سقوط صدام، تهران: رسول.
مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۵). تحول در نظریه های روابط بین الملل، چاپ دوم، تهران: سمت.

آینده‌پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق: تبیین پیشران‌های کلیدی ... ۴۷

ممینی، یعقوب (۱۳۹۶). روابط ایران و عراق پس از سقوط صدام حسین، تهران: ترآوا.

منتی، ایوب و ناصر هادیان (۱۳۹۸). سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال عراق از منظر موازنه تهدید (۲۰۱۸-۲۰۰۳)، جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، ۷(۲)، ۱۳۹-۱۶۴

منوچهری، کامران (۱۴۰۰). بررسی سناریوهای محتمل آینده روابط جمهوری اسلامی ایران و عراق جدید با تأکید بر تأثیرات گروه‌ها و احزاب شیعه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، گروه روابط بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام.

نبوی، سید مهدی؛ سید حمزه صفوی و محمدصادق کوشکی (۱۳۹۹). تدوین سناریوهای روابط ایران و ترکیه در افق ۱۴۰۸، آینده‌پژوهی دفاعی، ۵(۱۸)، ۳۶-۷

هن لی، جو (۱۳۹۱). بررسی روابط ایران و عراق: کشمکش و همگرایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز.

References

- Darvishi setalani, F. & Vatankhah, Z. (2018). A Study of the Islamic Republic of Iran's Policy toward New Iraq (2003-2015). *Geopolitics Quarterly*, 13 (4), 1-19. [20.1001.1.17354331.1396.13.48.1.8](https://doi.org/10.1001.1.17354331.1396.13.48.1.8)
- Devendra, N. (2021). *The New Government in Iraq: Challenges Ahead*. Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses. India.

- Sari, I. (2021). Iran's New Iraq Policy after Saddam: From Sociological Dynamics to Political Realities. *The Journal of Iranian Studies*, 5 (2), 427-454. DOI: 10.33201/iranian.1009337
- Barzegar, Kayhan. 2008. Iran's foreign policy in post-invasion Iraq. *Middle East Policy*. XV (4): 47-58. <https://www.belfercenter.org/publication/irans-foreign-policy-post-invasion-iraq>.
- Bell, W. (2003). What do mean by future studies? In Slaughter R. (Ed) *New Thinking For A New Millennium*. London: Rutledge. 3-25, <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep05909.8.pdf>
- Ehteshami, Anoushiravan. (2003). Iran-Iraq relations after Saddam. *The Washington quarterly*. 26(4). <https://www.researchgate.net/signup.SignUp.html>.
- Haghi, Moslem, Mohammad Yousefi, and Ehsan Shakeri. (2022). the Impact of Identity Crisis in Iraq (Post-Saddam) on the Islamic Republic of Iran Foreign Policy Orientation. *Geopolitics Quarterly*. 17(4): 231-262. Dor: 20.1001.1017354331.1400.17.64.10.7.
- Keohane, R. O, & Nye, J. S (1987). Power and Interdependence revisited. *International Organization*, 41(4 Autumn):725-753. <https://www.jstor.org/stable/۲۷۰۶۷۶۴>
- Keohane, R. O, & Nye, J. S (1998). Power and Interdependence in the Information Age, *Foreign Affairs*, 77(5), 81-94. <https://www.jstor.org/stable/20049052>
- Keohane, Robert (1986). *After Hegemony, cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

- Main, J. M. (2016). *India-US Relations in the Age of Uncertainty*. New York: Rutledge.
- Mehkri, Ishtiaq Ali. (2005). Religion and politics in Iran-Iraq relations. *Pakistan Horizon*. 58(4): 33-41. <https://www.jstor.org/stable/41394115>
- Seloomb, M. (2024). From Rivals to Allies: Iran's Evolving Role in Iraq's Geopolitics, *Middle East Council on Global Affairs*. April 19, [https://mecouncil.org/publication_chapters/from-rivals-to-allies-irans-evolving-role-in-iraqs-geopolitics./](https://mecouncil.org/publication_chapters/from-rivals-to-allies-irans-evolving-role-in-iraqs-geopolitics/)
- Stansfield, G. (2007). *Iraq: People, History, Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Studocu. (2020). *Complex Interdependence Theory*, at: <https://www.studocu.com/row/document/quaid-i-azam-university/debates-in-ir/Complex-Interdependence-Theory/6774781>.
- Tanious, M. E. (2019). The impact of economic interdependence on the probability of conflict between states: The case of American-Chinese relationship on Taiwan since 1995. *Review of Economics and Political Science*, 4(1), 38-53 URL= <https://www.refworld.org/reference/countryrep/uscrs/2010/en/75971>
- Wang, B. (2007). The Iraq War and the New Iran-Iraq Relations, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 1(1), 66-77, DOI: 10.1080/19370679.2007.12023104

Translated References into English

- Ghaemi, Y. & Ghyasi, S. (2023). "Iraq's Foreign Policy and Relations with Iran; In the Light of the Change of Political Rulers of Iraq (after the fall of Saddam 2003-2022).

- Mesopotamian Political Studies*. 2(2):293-317. Doi: 10.22126/mps.2023.9549.1024. [In Persian]
- Alivi Halat, M.K. Norouzi, M.J. Atiyeh Al Mohammad, Gh. Z. & Agharebparast, M.R. (2024). "Evaluation of Iraq's Foreign Policy Strategy Towards the Islamic Republic of Iran (2023-2024)". *Journal of Iranian Political Research*. 11(2): 27-46. [https://sanad.iau.ir/journal/se/Article/\[In Persian\]1129916](https://sanad.iau.ir/journal/se/Article/[In Persian]1129916)
- Hashemi, M. Farajirad, A. & Sarvar, R. (2017). "An Explanation of Geopolitical Factors Influencing Iran-Iraq Relations". *Iranian Research Letter of International Politics*. 5(2): 118-143. doi: <https://doi.org/10.22067/jipr.v5i2.57074>[In Persian]
- Harati, M. Solaymani, R. & Ebadi, A.(2016) "The Effect of Iraq's New Political Structure on Regional influence of IRI". *Scientific Quarterly Journal of Islamic Revolution Studies*, 13 (3) :145-162. doi: 20.1001.1.20085834.1395.13.46.8.2. [In Persian]
- Asadi, A. & Rastgoo, M.Z. (2019). "Iraq's Gaps and Challenges of Integration: Implications and Security Implications for Iran". *World Politics*. 8(2): 107-138. Doi: 10.22124/wp.2019.3684. [In Persian]
- Amiri, I.(2015). "A Study of Relations of the Islamic Republic of Iran with the Republic of Iraq after Saddam s Overthrow". M.A. Thesis. Department of Political Science. University Of Guilan (University Campus 2). [In Persian]
- Barkin, S. (2014). *International Organizations: Institutions and Theories*. translated by Abdolmajid Seifi and Mostafa Entezar-ol-Mahdi, Tehran: Kavir. [In Persian]

- Barzegar, K. (2006). *Iran's Foreign Policy in the New Iraq*. Tehran: Expediency Discernment Council Strategic Research Center Publications, First Edition. [In Persian]
- Bozorgani, Vahid (1996). *Theories of International Relations*. Vol.2.Tehran: Jihad Daneshgahi Publishing House. [In Persian]
- Polvandeh, H. (2022). "Conceptualizing the Foreign Economic Relations of the Islamic Republic of Iran with Iraq in the Framework of the Approach of Economic Diplomacy". M.A. Thesis of political science. Faculty of Social Sciences. Razi University. [In Persian]
- Pourhassan, N. & Khoshnamvand, A.(2021). " The Formation of a Soft Border in the Relations between Iran and Iraq in the Post-Saddam Epoch". *Political Strategic Studies*. 34(3): 73-105. Doi: <https://doi.org/10.22054/qps.2019.38324.2188>. [In Persian]
- Pourali P, dehshiri M, ghaedi M, khodaverdi H.(2021). "Turkish Cultural Diplomacy in Iraq with Neo-Ottomanism Approach and Turkish Nationalism (2003-2019)". *Quarterly Journal of Political Research in Islamic World*. 11(1): 69-99. Doi: 20.1001.1.23222980.1400.11.1.2.0 [In Persian]
- Tavakkoli, Y. Qasemi, B & Seyyed Ahmadi, M. (2013). "Iran-Iraq Relation in Post-Saddam Era: Opportunities and Challenges". *Islamic Revolution Research*. 5(2): 163-180. https://www.roir.ir/article_63414.html. [In Persian]
- Jamil Aziz, W. (2024). "Geopolitical analysis of Iraq-Iran relations in the last two decades". PhD thesis in political geography. Faculty of Literature and Humanities. Ferdowsi University of Mashhad. [In Persian].

- khaligh, M. (2021). "Consequences of economic interdependence on Iran-Iraq relations between 2019-2003." M. A. Thesis International Relations. Faculty of Law and Political Science. Ferdowsi University of Mashhad. [In Persian]
- Ranjbar Heydari, V. Ghorbani, A. Simbar, R. and Hajiani, E. (2016). "Identifying and explaining the factors and drivers affecting Iran-GCC relations in a ten-year period using the Miq-Maq method", *Quarterly Journal of Defense Futures Studies*, 1(2): 7-37. <https://doi.org/10.22054/qps.2019.27026.1805>. [In Persian]
- Zeinali Aghdam, A. Yusefi, M. & Ghorbani, M.(2022). "Reviewing documents and analyzing them and is qualitative". *Journal iranian political sociology*.5(8): 897-907. Doi:10.30510/psi.2022.327783.3047. [In Persian]
- Seifzadeh, H. (2000). *Theorizing in International Relations: Fundamentals and Intellectual Frameworks*. Tehran: Samt. [In Persian]
- Seifzadeh, H. (2011). *Principles and International Relations*. Seventh edition. Tehran: Mizan. [In Persian]
- Seifi, A.M. & Mohammadnia, M. (2022) "Complex Interdependence: Framework for Analyzing India-US Relations". *Foreign Policy Quarterly*. 3(3): 203-30. [http://fp.ipisjournals.ir/article_\[In Persian\]701443.html](http://fp.ipisjournals.ir/article_[In Persian]701443.html)
- Simbar, R. Fazeli, S. & Rezapoor, D (2021). "The sources of the smart power of the I.R.Iran in post-ISIS Iraq and threats ahead". *Political Knowledge Scientific Journal* (Bi-quarterly). 17(2): 383-406. Doi: 10.30497/pkn.2021.14270.2592 . [In Persian]

- Shariati, Sh. (2017). "State Structure and the Problematic of Iran and Iraq Cooperation". *Quarterly Journal of Government Studies*. 11(3): 27-51. Doi: <https://doi.org/10.22054/tssq.2017.8103>. [In Persian]
- Sadeghy, Sh. Maraby, M. & Eksa, N.(2015)."Islamic Republic of Iran and Iraq: The Landskape of Strategic Alliance". *International Relations Research Quarterly*. 22(1):129-162. https://www.iisajournals.ir/article_45860.html. [In Persian]
- Faraji, A. (2021). "Investigating the Convergence and Divergence Factors in Iran-Iraq Relations (2003-2018)". Degree of Master of Science Political science. Department of Political science. Faculty of Social Sciences.Imam Khomeini International University.
- Ghavam, A.A.(2011). *International Relations: Theories & Approaches*. Sixth edition, Tehran: Samt. [In Persian]
- Karimipoor, Y. Ahazizi, A. Rabiee, H. & Motaghi, A. (2018). "Explaining geopolitical components affecting the strategic linkages of countries Case Study: Iran and Iraq". *jgs*. 18(48): 21-39. doi:10.29252/jgs.18.48.21. [In Persian]
- Golchin, A. Amiri Moghadam, R. (2018). *Sociology of Security in Iraq*. Tehran: National Intelligence and Security University. [In Persian]
- Gudarzi, M. Mobini Dehkordi, A. M. & Moazami Goodarzi, M. (2022)."Explaining the Key Propulsion of Iran-Iraq relations on the Horizon of 2031". *Journal Future Studies of the Islamic Revolution*. 3(1): 11-40. Doi: 20.1001.1.27173674.1401.3.1.1.9. [In Persian]
- Mohammadi Farsani, J. (2013). *Beyond Iran-Iraq Relations, After the Fall of Saddam*. Tehran: Rasoul. [In Persian]

- Moshirzadeh, H. (2016). *Development in the Theories of International Relations*. Second Edition, Tehran: Samt. [In Persian]
- Mombini, Y.(2017). *Iran-Iraq Relations After the Fall of Saddam Hussein*. Tehran: Tarava. [In Persian]
- Menati, A. & Hadian, N. (2020). "The Islamic Republic of Iran's Foreign Policy towards Iraq From the perspective of Balance of Threat Theory (2003-2018)". *Two Quarterly Journals of Political Sociology of the Islamic World*. 7(2): 139-164. DOI: 10.22070/iws.2019.4025.1719
- Manochehri, K. (2023). "Investigating possible future scenarios for Islamic Republic of Iran-New Iraq relations with emphasis on the influences of Shia groups and parties". M.A. Thesis In political science. Department of International Relation of Islamic Law. Islamic Azad University of Ilam. [In Persian]
- Sahraie, A. (2025). " Identifying and explaining the main drivers affecting the Yemeni crisis". *Journal of Countries Studies*, 3(3): 613-644. Doi: 10.22059/jcountst.2025.388919.1227 . [In Persian]

استناد به این مقاله: صحرايي، عليرضا . (۱۴۰۳). آینده پژوهی تعاملات دیپلماتیک ایران و عراق؛ تبیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر روابط آن‌ها (۲۰۲۵-۲۰۳۵). *تعاملات دیپلماتیک*، ۲ (۶)، ۱-۵۴.

doi: 10.22034/dpiq.2025.518316.1036

The *Diplomatic Interactions Research Quarterly* is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License